

Становище

За дисертационния труд на Здравко Сталев Ангелов

„Трансформация на ТВУ след падането на режима на държавния социализъм в България“

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор”,
област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки,
професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата,
докторска програма: Социология

от доц. д-р Стойка Петрова Пенкова,
ПУ „Паисий Хилендарски“, ФИФ, катедра „Социология и науки за човека“

Едва ли има съмнение, че темата на дисертационния труд *Трансформация на ТВУ след падането на режима на държавния социализъм в България* на Здравко Ангелов е изключително актуална не само като научна проблематика, засягаща изследването на социалните политики, през които е изследвана тази трансформация, реконструирани от дисертанта от различни гледни точки, но и като сериозен социален проблем, преpraщащ към държавната политика и институционалните стратегии, разработвани в сферата на закрила на детето.

Дисертационният труд пресича в себе си няколко големи изследователски полета, опитвайки се да опише трансформацията на интерната и интернатната грижа в България. Тематизациите на отношенията *парадигма на борбата/парадигма на закрилата, институционализация/деинституционализация*; трансформацията на интерната като *процес*, който протича на етапи в условията на преобразуването на системата, наследена от държавния социализъм, съпътстван от паралелното изграждане на напълно нова система; *съжителството на двете системи в масовото училище*, както и състоянието на интернатната система и възможността ѝ да изпълнява функциите си към настоящия момент; теоретичното интерпретиране на понятията *биополитика* и *дисциплина* като взаимообуславящи дисциплинарните механизми за производство на младия социалистически човек - всички тези важни проблематизации позволяват на докторанта да направи основния си извод, че трансформираната система на ТВУ е система, която не „подпомага интеграционните шансове на излезлия от нея“ (с. 11 от Автореферата), а

оттук да ни посочи пътя към търсене на нови решения (например твърдението, че „[н]авременната намеса от страна на институциите на закрилата и оказване на адекватна подкрепа, както на детето, така и на родителите“, би „възпрепятства[ло] отпадането на ученици от училище“ (с. 235) и би позволило „възпитаниците да усвоят наученото и да имат по-големи интеграционни шансове след напускане на интерната“, с. 236).

Избраното от дисертанта сравнително изследване на двете големи парадигми, чрез които се описват трансформациите на интерната в България, позволява анализът на проблема да се задълбочи на индивидуални нива – тези на индивида и на неговата стигматизираност. Това се постига чрез проблематизиране, от една страна, на „фигурата на опасния индивид малолетен/непълнолетен“, която в т.нар. „система на борбата“ бива обхваната от „най-ранна детска възраст, за да не вреди на обществото“ (с. 230), а от друга – на „фигурата на деликвентно[то] дете в риск, чиито права се отстояват, спазват и защитават, без то да бъде отделяно от общността“ в т.нар. „система на закрилата“ (пак там).

Работата е актуална и в научно-приложно отношение, защото се фокусира върху девиантните деца, деликвентните деца в риск, малолетните и непълнолетните, ромските деца, като изводите, до които достига дисертанта, могат да се използват при разработването на конкретни инициативи, програми и стратегии, свързани с повишаване на социалния им статус и постигане на по-висока степен на социална интеграция. Конкретните задачи, поставени в отделните глави, отговарят на характеристиките на изследваните проблеми.

С всичко това дисертацията има ясно заявени *обект* и *предмет* на изследване, от които произтичат и ясно очертаните *хипотези*, които ще си позволя да маркирам: 1) условие за възможност на трансформацията на системата на ТВУ е изграждането на напълно нова система, която да я замени изцяло; 2) осъществените промени в процеса на трансформация са „само на хартия“; 3) трансформацията на интерната все пак се случва заради натиска „отвън“ и международните правни отношения, които са легитимирани и на държавно ниво.

Оттук и многомерната структура на дисертацията, състояща се от увод, две части, всяка от които с по три глави, заключение и паралелно правени междинни обобщения към всяка глава. Библиографията съдържа 77 заглавия, преобладаващо на български. Описани са ползваните архивни източници, както и нормативните актове и документи (наредби, закони, постановления, правилници и разпоредби), свързани с

изследователския проблем. Освен на официалния дискурс, обхващащ в своето полезрение „борбата с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и изграждането на системата за закрила на детето“ (с. 13), докторантът се позовава и на множество неофициални източници във връзка с проблематиката на изследването. Здравко Ангелов прави вторичен анализ на множество вече проведени във *Възпитателни училища – интернати (ВУИ)* и *Социално-педагогически интернати (СПИ)* изследвания. И не на последно място, дисертацията е изградена въз основа на няколко теренни изследвания, проведени в девет масови училища и съществуващи интернати.

Така методологията на дисертацията е съобразена със заявката за провеждане на историко-социологическо изследване, имащо за цел да проследи „създаването, разгръщането и трансформирането“ на интернатната система (с. 8). Историческият и социалният контекст, както и работата на терен са описани с различна плътност и кохерентност чрез набор от методологически инструменти: анализ на съдържанието на нормативни документи, вторичен анализ на проведени вече изследвания по темата (предимно изследвания на БХК), анализ на съдържанието на архивни източници, провеждане на теренно изследване чрез полуструктурирани интервюта и наблюдения в девет общообразователни училища. Акцентирам върху различна плътност и кохерентност, защото си давам сметка колко трудно се удържа равномерното и гладко насищане на работата с емпирични данни при едно сравнително изследване. Тук е мястото да кажа, че понякога неравномерността се проявява и в многократните повторения, които накъсват изложението и създават впечатлението за специфично кръгообразно движение.

В първата част *Парадигма на борбата* проблематиката на изследването се поставя в контекста на специфичните форми на регулация в системата на ТВУ, чрез които институционализиращия дисциплинарен дискурс се „бори“ с „противообществените прояви на малолетните и непълнолетните във времето на социализма“ (с. 4). Тук дисертанта успява да постави важни акценти, свързани с институционалната история на системата и специфичната форма на социална структура на трудововъзпитателното училище, чрез която „опасния“, непокорен или по някаква причина считан за различен малолетен/непълнолетен“ търпи върху себе си ефектите на дисциплинарните механизми и техниките за неговото поправяне.

Във втората част на дисертацията *Закрилата* изследователската оптика се измества от т.нар. в първата част „монопарадигмален дисциплинарен институционализиращ дискурс“ към „полипарадигмалния интердисциплинарен деинституционализиращ дискурс“ (с. 7). Оттук чрез теоретичното разгръщане на понятията „дисциплина“ и „биополитика“ се поставя другия важен понятиен и интерпретативен проблем в дисертацията, този за преобръщането на логиките на употреба на самите корекционни институции. Изследователското внимание се насочва към перспективата на детските права и преобразуването на изградената около „*опасния*“ *индивид* дискурсивна мрежа, която вече е заменена с друга, центрирана върху *детето в „риск“*. Проследено е изграждането на новите институционални среди на тази промяна, съпътствани от различни етапи на трансформация на системата на ТВУ. Интересен е анализът на начините, по които вече преобразуваната система на ТВУ и паралелно създадената система за закрила на детето превключват една към друга и са алтернативни една спрямо друга при прилагането на механизмите и техниките за закрила на „детето в риск/ в конфликт със закона“ (с. 12 от Автореферата)

По този начин работата на Здравко Ангелов предлага не само интерпретация на историческите, социалните, институционалните, биографичните и т.н. начини, през които да се мислят корекционните функции на системата на ТВУ, но и показва как тя все пак функционира на своя минимум днес в спора между „парадигмата на закрилата“ и „парадигмата на борбата“. От съществено значение е анализът, чрез който се демонстрира как институционалното размиване на границите между „квалифицирането на лица“ и „квалифицирането на поведения“ е условие за възможност на биополитическото прихващане на дисциплинарните институции и последващата асимилация на ромското население (с. 238).

Ще обобщя, че достойнствата на предложения дисертационен труд са именно в старателното картографиране на множество зони от процеса на преобразуване на системата на ТВУ, удържайки, че част от тях досега не са били изследвани; иначе казано, в действителното реконструиране на обширната и хетерогенна мрежа от дискурси, институции, дейци, изграждащи мрежата на корекционно-възпитателната грижа в българското общество.

Неизбежно е един толкова голям текст да няма и своите слабости. Въпреки че теоретичната рамка е добре очертана, в структурно отношение има доста повторения на

едни и същи твърдения, изкази, аналитични елементи, чиито анализи не надграждат по никакъв начин вече казаното другаде.

Описаните недостатъци са пренебрежими и не нарушават общото положително впечатление от дисертацията, която представя една зряла, амбициозна и пълнокръвна изследователска гледна точка. Резултатите от изследванията са представени в достатъчно на брой публикации. Авторефератът отразява съдържанието на текста, макар също да страда от известно разводняване на аналитичните интерпретации.

Като имам предвид посочените приноси и качествата на дисертационния труд, убедено подкрепям пред уважаемото научно жури присъждането на образователната и научна степен „доктор” на Здравко Сталев Ангелов по област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

Пловдив,

Доц. д-р Стойка Пенкова

20.06.2023 г.